

НЕПРИЈАТЕЉСКА ОФАНЗИВА

ПРИПРЕМАЊЕ НЕПРИЈАТЕЉСКЕ ОФАНЗИВЕ

Већ у септембру немачке окупационе трупе нису више биле у стању да обезбеђују територију на којој су биле распоређене. У скоро целој Србији, немачке посаде су биле ограничене на већа места и градове, а апели Недићеве владе и покушаји мобилизације нису пружали никакве изгледе да се устанак спречи постојећим трупама и ангажовањем „лојалних снага у земљи“. Петог септембра заповедник Немачких оружаних снага за југоисток фелдмаршал Лист издао је наредбу о одустајању од тежње да се „једновремено све заштити“:

„Ако устреба“ — пише у овој наредби — осигурање треба ограничити на оне објекте чије је одржавање од животне важности. Првенствено овамо спадају Београд као престоница (ту треба имати довољно покретних резерви), железничка пруга Лесковац—Ниш—Београд—правац Загреб, дунавски—савски мостови, гвоздена врата на Дунаву, Борски рудник бакра итд.“ (Зборник док. НОР, Т1 К1, док. 145).

Партизанска борба је у септембру прерасла у општи устанак претећи да брзо ликвидира немачке гарнизоне. Само у току првих десет дана септембра, погинуло је, према извештајима немачких команди, у борбама око 400 немачких војника и официра.¹

У централној Србији, партизански одреди су после ликвидације непријатељских посада по селима приетупили учвршћивању ослобођених крајева, заузимајући истовремено поједрша већа места и градове. Код Пожареваца партизани су ушли у Кучево. У Поморављу, заузимањем Рековца, Жабара, Свилајнца и Раче, слободна територија се и са једне и са друге стране приближила главној железничкој прузи Београд—Ниш. По заузимању Уба, Посавски

¹ Према извештају фелдмаршала Листа од 11. септембра 1941. године.

партизански одред је блокадом Обреновца и уласком у Барич све више приближавао фронт Београду. Немачка команда била је принуђена да на том простору убаци у борбу 125. пешадијски пук, који је био тек стигао из Грчке као појачање окупационим јединицама, а у поједине градове упућени су Недићеви одреди. Било је, међутим, већ тада јасно да Недићева влада нема никаквих изгледа да се супротстави снагама устанка и да су окупационе дивизије и 125. пешадијски пук недовољни за борбу против партизана. Тринаестог септембра, генерал-фелдмаршал Лист упутио је телеграм тражећи нова појачања:

... „Узнемиравајући развој опште оитуације у Србији захтева енергичне мере.

Према извештају заповедника Србије и нова српска влада не задовољава.

За извођење борбених операција ни у ком случају нису довољне немачке снаге у Србији, па ни довођење ојачаног 125. пеш. пука. Према досадашњим искуствима, дивизије 15. таласа су за угушивање овог устанка који поприма општи карактер, неподесне, како по личном и материјалном оаставу тако и по руковођењу. За веће операције недостају још и покретна средства за снабдевање.

Стога сам присиљен, иако сам свестан опште ситуације да предложим хитно додељивање најмање једне ефикасне оперативне дивизије" ...

(Зборник док. НОР, Т1 К1, док. бр. 154).

Ослободилачка борба у Србији узимала је такве размере да се њом морала позабавити не само Команда за југоисток него и Немачка врховна команда. Само у централној Србији извршено је у овом месецу преко 80 већих напада на саобраћајне путеве, и то углавном на главној прузи Београд—Ниш—Солун и на помоћним правцима Београд—Мала Крсна—Лапово и Лапово—Крагујевац—Краљево. Првих дана септембра, нишка пруга је била порушена на више места од Рипња до Ђуринаца. Код Багрдана је, поред рушења пруге, Други шумадијски одред изазвао судар са композицијом пуном немачких војника. После многобројних напада Крагујевачког партизанског одреда на прузи Лапово—Крагујевац—Краљево, потпуно је обустављен саобраћај. Такође је био у прекиду и саобраћај од Београда према западној Србији. Кроз Шумадију немачки конвоји нису могли да прођу без тежих губитака. Скоро сви рудници у овим крајевима, изузимајући Кленовик и Костолац, били

су теже оштећени нападима партизана, или су потпуно обуставили рад.

Немачка Врховна команда била је принуђена да предузима нове мере и да шаље нова појачања трупама у Србији. На предлоге фелдмаршала Листа, 16. септембра стигло је наређење Адолфа Хитлера у којем се између осталог каже:

„1. Стављам у дужност заповеднику оружане силе на Југоистоку генерал-фелдмаршалу Листу да угуши устанички покрет на простору Југоистока.

Пре свега, ради се о томе да се у српској области осигурају саобраћајне линије и објекти важни за немачку ратну привреду, а потом да се најстрожијим мерама за дуже време успостави поредак.

2. За све време спровођења ових задатака стављају се све војне јединице, које се налазе у крајевима устанка и оне које ће се накнадно довести, под команду командујућег генерала XVIII арм. корпуса генерала пешадије Бемеа. Једино он има извршну власт у крајевима устанка, у духу упутства заповедника Оружане силе на Југоистоку...

3. Врховна команда војске упутиће на српску територију, сем даљих посадних трупа... најпре једну пешадиску дивизију, оклопне жел. возове и трофејне тенкове, а извршиће припреме за довођење, у случају потребе, још једне дивизије, чим таква једна буде слободна на Источном фронту.

О предузетим мерама молим да се до детаља извести Врховна команда оружаних снага.

4. Врховна команда ваздухопловства, као и до сад, потпомагаће акције у пределу устанка расположивим за то снагама..."

(Зборник докумената НОР, Т1, К1, док. бр. 158).

У другој половини септембра отпочело је спровођење Хитлерове наредбе. У Београд је стигао Штаб 18. армијског корпуса, а 18. септембра генерал Франц Беме је преузео команду над свим оружаним окупаторским снагама. Најпречи задаци постављени овом штабу приликом упућивања у Београд били су — осигурање железничке везе од Београда преко Ниша за Солун и Софију, затим саобраћаја Дунавом због румунског петролеја и обезбеђивање борских рудника. Поред тога, требало је да пглаб 18. армијског корпуса припреми планове како би се довођењем нових немачких наоружаних снага утушио устанак у Србији. Поред додељива-

ња блиндираних возова, тенкова и појачане подршке авијације, према изјави генерала Бемеа, ситуација у којој су се налазиле немачке окупационе трупе у Србији била је очајна².

... „Јаке партизанске групе, на простору 1 до 9,³ биле су врло предузимљиве и свирепе; чиниле су сталне препаде на железничку пругу (железничке посаде, железничко особље), из заседе на јединице у маршу, аутоколоне, снабдевачке транспорте, уређаје од животног интереса за Београд и земљу (зима пред вратима), угљенокопе (првенствено оне који су снабдевали Београд и железницу) и одвлачили су раднике склоне за рад. Постројења и фабрике биле су на разним местима попаљене. Одељења за осигурање фабрика трпела су тешке губитке ...

Слабо обучене трупе дивизија генерала Бадера у овом простору биле су у врло напрегнутом стању, и стално под узбуном или у акцијама. ...”

(Зборник докумената НОР, Т1 К1, док. бр. 297.)

Немачка Врховна команда била је присиљена да убрза упућивање 342. пешадијске дивизије из Француске и да припрема повлачење и пребацивање на ова бојишта 113. пешадијске дивизије са Источног фронта.

Последњих дана септембра и почетком октобра, Штаб 18. армијског корпуса, ангажовањем свих расположивих снага, настојао је да спречи капитулацију и повеже изоловане гарнизоне окупационих трупа генерала Бадера. Док је 342. пешадијска дивизија палила Мачву а 125. пешадијски пук покушавао да продре долином Колубаре у средишне делове централне Србије, упућени су као помоћ немачким гарнизонима добро наоружани одреди недићеваца, љотићеваца и четника. У свим крајевима додељивана су нова појачања у блиндираним возовима, тенковима и артиљерији, а и немачка авијација је све чешће бомбардовала ослобођена села и градове.

Партизанске снаге су, међутим, из дана у дан постизале нове успехе. После заузимања Ужица, Пожеге, Крупња, Ариља, Ивањице, Чачка и Горњег Милановца, партизански одреди западне Србије нападали су Краљево и Ваљево. Слободна територија у централној Србији допирала је скоро до Београда. Ослобођена су била места — Кучево, Мајданпек, Велико Градиште, Петровац, Александровац, Жабаре, Рача,

² Изјава генерала Бемеа—Зборник докумената НОР, Т1 К1, бр. 297.

Рековац, Рудник и Уб а блокирани непријатељски гарнизони у Обреновцу и Крагујевцу. Чете Пожаревачког партизанског одреда спуштале су се све ближе немачким посадама у Костолцу, Кленовику и Пожаревцу и продирале дубоко у Крајину све до Доњег Милановца. Напади на железнички саобраћај настављени су у октобру несмањеном жестином на целој територији централне Србије — дизани су у ваздух мостови, нападани и рушени блиндирани возови, скидани колосеци и раскопавани железнички насипи. На свим железничким пругама у централној Србији извршене су током овог месеца 64 веће диверзије а само на главном правцу Београд—Ниш преко 17. Партизанске јединице, уз помоћ народноослободилачких одбора, организовале су раскопавање друмова и путева, изграђиване су разне препреке за спречавање кретања моторизације и тенкова.

Повезивањем и учвршћивањем ослобођених крајева и даљом изградњом војне организације, успостављено је у то време оперативно садејство свих партизанских одреда, а формирањем штабова појединих зона остварена је јединствена оперативна команда Врховног штаба НОПО. Војничке и политичке успехе пратило је непрекидно јачање партизанских јединица. Само на простору централне Србије партизански одреди су ее током октобра повећали на преко 8.000 бораца.

Крајем октобра, не сачекавши долазак најављене 113. пешадијске дивизије са Источног фронта, немачке трупе су биле принуђене да започну општи напад на партизанску слободну територију. Партизанске одреде у централној Србији, као најистуреније према непријатељу, нападале су јединице 714, 704. и 717. окупационе дивизије генерала Бадера, затим ојачани 125. пешадијски пук и делови 342. пешадијске дивизије. Њима су у овим операцијама на свим секторима а посебно у средишним деловима централне Србије били придодати јаки одреди недићеваца, љотићеваца и четника. Нарочито оштре борбе вођене су на секторима Посавине, Тамнаве, Поморавља и око Крагујевца. У даноноћним борбама, одбијајући неколико пута надмоћније непријатељске снаге, партизански одреди су се повлачили ка северу, према брдским пределима Тамнаве и Подгорине, испод Београда према Космају и Руднику а на крагујевачко-поморавском сектору према северним обронцима Гледићких планина и Котленика, затварајући испред непријатеља главне комуникације на правцима Крагујевац—Горњи Милановац и Крагујевац—Краљево.

Пожаревачки партизански одред, после пада Мајданпека, повукао је одбрану слободне територије са истока на правац Волује и Нереснице, а на западу је противударом

заузео поново Петровац и поставио одбрану према Жабару код Панкова.

Почетком новембра, даље надирање непријатеља на свим овим фронтима било је заустављено, али су се борбе и даље настављале без прекида. Покушавајући да продру према Чачку, Милановцу, Руднику, и Ужицу, немачке јединице и петоклонашки одреди трпели су свакодневно знатне губитке упркос надмоћности у снази, техници и наоружању.

У наметнутим фронталним борбама, одбрана слободне територије у то време није била угрожена само јаким и добро опремљеним немачким јединицама и одредима недићеБаца, Љотићеваца и Пећанчевих четника. Са наступањем ових непријатељских снага у позадини, на слободној територији кренули су у отворен напад на партизана и четнички одреди Драже Михаиловића. Оно мало четника што је узимало ту и тамо учешће у борбама противу непријатеља повучено је са положаја ради заузимања ослобођених градова из којих су партизанске снаге биле упућене на фронтове. Изненадним нападима четници су покушавали да опколе и разоружају партизанске јединице. Тамо где су у томе успели, четнички команданти су предавали заробљене партизана Немцима.

Док је на улицама Чачка и Ужица народ демонстрирао захтевајући обустављање братоубилачког напада, четничке јединице су напустиле и положате код Краљева. Ноћу између 7. и 8. новембра четници Драже Михаиловића, уверавајући све до тада партизанску команду у Горњем Милановцу да остају верни споразумима, напали су изненада партизана у граду. Користећи заједничке знаке распознавања, четничке групе су препадима успеле да разоружату потедина партизанска одељења и јединице. У милановачкој болници опкољен је Други батаљон Првог шумадијског одреда, који је ту стигао на пролазу према Ужицу, куда је упућен по наредби Врховног штаба.

Како се одлазило на слободну територију, борцима је на Руднику остављено само по 5 метака, а сва остала муниција те предата Првом батаљону који је остао на положајима. Изненађени и без муниције, борци Другог батаљона су после краће борбе савладани. Из болничког круга пробио се само командир Четврте чете са 22 борца. Пошто су разбили једно четничко одељење у главној улици, они су се повукли из Милановца. Касније су им се придружиле још неке групе бораца које су успеле да се пробију кроз чет-

ничку блокаду а и командир Шесте чете овог батаљона.⁴ Остале борце четници су заробили.

Приликом заузимања Милановца, четници су ухватили 33 партизана Космајског партизанског одреда који су преко Љига били упућени за Ужице. У овој групи налазили су се ранији командант одреда Милутин Тодоровић, Кристифор Петровић Дрводељац и 17 партизанки које су као болничарке и лекари биле упућене на слооодну територију.

Укупно је са појединим групама Таковаца те ноћи заробљено 350 партизана. Одмах сутрадан четници су их спровели преко Такова и Брајића на Равну шру, стрељајући успут појединце и групе. Ужичка „Борба“ објавила је 27. новембра изјаву преживеле партизанке, раднице Лепосаве Лукић:

„До Љига смо дошли камионом“ — пише у овој изјави. — „Ту нас дочекују четници ватром из пушака. Затим су се извинили, објашњавајући да је неспоразум“ ... „У Мионицу смо стигли увече. Ту су нам одузели оружје, извршили претрес и привели нас у једног равнорском штабу.“

У штабу су нас дочекали непријатељски и грубо. Одмах су нам саопштили да ће девојке пустити, а другове стрељати. Ми смо одбиле да се одвојимо од другова, те су нас све заједно повели за Равну гору. Пошли смо за Брајиће, често су нас гонили да трчимо. Стално су нас кињили, често ударали кундацима. У Брајићима нас дочекује ађутант Драже Михаиловића и каже: — „Шта то гробље водите са собом, што их нисте побили!“ Затим нас воде у село Теочин. Ту смо преноћили у једној кафани. При том су извршили претрес-отимачину. Скинули су нам све топлије одело, обућу, сатове и одвели нас у село, мислим да се зове Клаонице. Ту су нас стрпали у једну јаругу са шипражјем — другарице су поседале. Четници су почели да се договарају звиждањем. Једна група иза нас почела је да пуца. На то су и остали припуцали на нас без икакве претходне припреме.

Многе су другарице певале, држећи се храбро. Ја сам рањена у руку и одмах сам легла. Направила сам се да сам мртва. Када је пао мрак, извукла сам се из јаруге и побегла.

Колико знам у тој групи су биле ове другарице и другови: Вуја Ољача, Олга Јојић, нека Боба, докторка Лоти Ебл, нека докторка Оља, висока плава, затим

⁴ Командир Четврте чете био је Радован Грујић, а Шесте Живомир Несторовић.

командант Космајског одреда Тодоровић с другарицом. Остале другове и другарице не знам, јер су били из других одреда."

Остали заробљени партизани пребачени су преко Рибнице и Мионице у Словац, где су их четници предали Немцима из Ваљева. Преко четничког „војводе" Шкаве, капетана Сотировића и „војводе" Каменице, Немци су за то дали четницима знатну суму новца, оружја и муниције а заробљене партизане су спровели у магацин Тадићевог млина у Ваљеву. Дванаестог новембра, после мучења и са-слушавања, почела су стрељања на Колубари, која је преживело само неколико партизана Првог шумадијског одреда.⁵

Због ових напада у позадини, Врховни штаб НОПО је био приморан да повуче један број партизанских одреда са фронта. У разоружавању четника Драже Михаиловића и чишћењу слободне територије из централне Србије учествовали су Паланачка и Орашка чета Другог шумадијског одреда, Први посавски, Трећи тамнавски и Четврти поса-Ботамнавски батаљон Посавског партизанског одреда, Трећи батаљон Првог шумадијског одреда а од Крагујевца према Равној гори Прва чета Другог батаљона крагујевачког одреда и Рачанска чета Другог шумадијског одреда. Трећи батаљон Првог шумадијског одреда је међу првима био пребачен према Чачку, а за успехе у борбама са четницима похваљен је од Врховног штаба.

Седмог новембра, на простору Јагодина—Бачина—Крушевац—Параћин—Ћуприја, стигла је са Источног фронта 113. немачка пешадијска дивизија.⁶ Слабљење партизанских фронта због четничких напада из позадине омогућило је непријатељу да се среди а затим отпочне муњевиту офанзиву према Ужицу. У овим борбама, поред комплетне 342. и 113. пешадијске дивизије, учествовале су некомплетне 704, 714. и 717. окупационе дивизије и одреди недићеваца, љотићеваца и Пећанчевих четника у јачини од 15.000 војника. Поред тога, у борбу су убачена знатна појачања у тенковима, артилерији и авијацији.

⁵ Преживели су Миодраг Тешић, Нинко Петровић и партизан Марковић. Из Ваљевског партизанског одреда остао је жив Милош Уршевић из Јунковаца.

⁶ Зборник докумената НОР, Т1 К1, док. бр. 295.

НОВЕМБАРСКА НЕПРИЈАТЕЉСКА ОФАНЗИВА

Партизанске јединице из западних крајева централне Србије налазиле су се почетком новембра на секторима око Крагујевца, затим на правцу Космај—Рудник—Милановац и на простору Подгорине и Поцерине. Присилјене често на фронталне борбе са немачким и недићевским јединицама, оне су морале део својих снага да издвајају и воде операције „по унутрашњим правцима”. Услови у којима су се тих дана борили партизански одреди захтевали су натчовечанске напоре. Напади су долазили са свих страна од знатно бројнијег, боље наоружаног и опремљеног непријатеља. Октобарске кише смениле су магле пуне неочекиваних сусрета са непријатељским колонама. Суснежица је данима засипала слабо одевене борце. Сваки покрет непријатеља пратиле су паљевине и терор над становништвом. Немачка артилерија је немилосрдно тукла по селима и онда када у њима нису биле партизанске јединице. Свим овим тешкоћама, придружила су се и дезертерства појединих малодупнијих бораца. Па ипак, надирање непријатеља било је заустављено а борбе су се настављале и у новембру на свим овим секторима.

*

Крагујевачки батаљони су почетком новембра држали положаје од Дулена према Грузи и Барама, посећујући комуникације од Крагујевца према Краљеву и Горњем Милановцу, којима је непријатељ непрекидно покушавао да продре на слободну територију.

Трећи крагујевачки батаљон, са припојеним деловима Поморавског партизанског одреда, водио је непрекидне борбе са љотићевцима и немачким јединицама на положајима око села Дулена. После вишедневних тешких борби, партизани су се 6. новембра повукли према Ациним Ливадама. Ту је у сеоској школи одржана прослава Дана октобарске револуције. У окићеној сали одржана је велика партизанска приредба уз учешће бораца и омладине. Деветог новембра немачке јединице, недићевци и љотићевци поново су кренули у напад од Крагујевца, Лапова и Јагодине. Њихове колоне су, уз немилосрдно бомбардовање села из топова, опколиле са свих страна раније партизанске положаје на простору Дулене—Корман—Комарице. Како су се партизани већ били повукли, непријатељ је без борбе ушао у села. Немачки војници су пленили и палили куће

по Дулену и Комарицама убијајући успут сељаке ради застрашивања.

После заузимања села, непријатељ није наставио даље надирање. Уместо тога, поједини одреди љотићеваца покушали су да изненадним продорима одбаце партизане са овог сектора. Тринаестог новембра, користећи густ снег, 3. и 5. добровољачки одред дошли су непримећени до школе у Ациним Ливадама, где се налазила главнина Трећег крагујевачког батаљона. У неочекиваном сукобу на улазу у школу командант батаљона Мома Станојловић, тукући из митраљеза, уништио је прве групе љотићеваца и тако отворио пролаз батаљону. У краткој али оштрој борби погинула су три партизана а две партизанке заробљене. Љотићевци су имали 8 мртвих и 20 рањених. Заузимајући школу после пробијања и повлачења батаљона, непријатељ је запленио заставу са петокраком звездом којом је била окићена сала, што је окупаторско „Ново време“ искористило и објавило чланак о „Уништењу још једне совјетске републике“.

Трећи крагујевачки батаљон се из Ациних Ливада повукао према Равној Гају, где се налазила партизанска болница, приближавајући се тако секторима Првог и Другог батаљона.

Почетком новембра, Први и Други крагујевачки батаљон одржали су положаје на комуникацијама Крагујевац—Краљево и Крагујевац—Горњи Милановац. Да би спречила изненадни продор непријатеља, Прва чета Првог батаљона је 31. октобра срушила велики мост на Гружи између Крагујевца и Драгобраће. Уништена је читав гвоздена конструкција, чиме је потпуно онемогућена веза између немачких гарнизона у Крагујевцу и Краљеву. Немачке колоне су нарочито често нападале управо на овом правцу, како од Крагујевца, тако и од Краљева, покушавајући да ослободе ову комуникацију. Поред свакодневних борби са овим немачким јединицама, партизани су овде водили борбе и са групама четника које су се напуштајући положаје око Краљева кретале према Милановцу, Чачку и Ужицу. Разоружане групе четника спроведене су у Кнић, где их је у основној школи чувала једна десетина Крагујевчана и један број бораца Рачанске чете. Седмог новембра, око 150 четника са три тешка митраљеза извршило је напад на школу. Борба је трајала цео дан и ноћ. Певајући, опкољени партизани бацали су бомбе и отварали повремено плотунску ватру на четнике у разним правцима, како би се стекао утисак да се у школи налази већа јединица. У зору 8. новембра, четници су се повукли испред Другог батаљона. По наређењу Врховног штаба, упућене су тог дана Четврта чета овог батаљона и Рачанска чета да их гоне према Равној гори.

Половином новембра немачке и недићевске јединице поново појачавају нападе на секторима Првог и Другог батаљона, покушавајући да их одбаце од комуникација. Шеснаестог новембра Немци и недићевци крећу од Крагујевца према Горњем Милановцу. Код Рогојевца наиале су их две чете Другог батаљона. Вишеструко надмоћније немачке јединице успеле су, упркос губицима у једночасовној борби, да заузму и запале школу у Рогојевцу. Партизани су се после борбе повукли према Барама, а немачке јединице према Крагујевцу. Истога дана, непријатељске јединице су нападе и једно одељење Треће чете овог батаљона које се налазило у школи у Забојници. У борби је погинуо секретар Окружног комитета СКОЈ-а Александар Аца Стојановић. Партизани су се под борбом повукли, а немачки војници су запалили школу.

Са нападима на правцу Крагујевац—Милановац Немци су почели припреме за овладавање комуникацијама Краљево—Крагујевац. Једна од већих сметњи за кретање немачке моторизације на том правцу био је порушени мост на Гружи. Због тога је упућено из Краљева око 300 немачких војника који су, постављајући јака обезбеђења, 21. новембра почели оправку моста. Увече су се Немци повукли у Краљево.

Штаб Крагујевачког одреда је одмах упутио Прву чету Првог батаљона и Другу чету Трећег батаљона да нападну Немце на мосту. Ноћу између 21. и 22. новембра партизани су запосели положаје на брду Главница између уека којим пролази железничка пруга. Ујутру је воз са немачким војницима ушао у заседу. Под ватром партизанских пушака и митраљеза нашла се одједном и композиција и војници који су већ изашли из вагона. У полчасовној борби око моста погинуло је 27 немачких војника. Више мртвих и рањених било је и у композицији, која се под ватром повлачила према Краљеву. У борби је заплешено 40 пушака, један лаки митраљез, неколико машинки и знатна количина муниције и друге опреме. Партизани су имали једног теже рањеног. После борбе, чете су се повукле са положаја. Убрзо су од Краљева долетела три немачка авиона и засула бомбама порушени мост око кога се водила борба. Обрушавајући се, немачки авијатичари су митраљирали поред околних положаја и своје изгинуле војнике.

Због учесталих напада јаних немачких јединица на ове секторе, штаб Крагујевачког одреда, који се тада налазио у Книћу, наредио је Другом батаљону да исели болницу из Равног Гаја у Борач.

Двадесет шестог новембра, немачке јединице и недићевци су од Крагујевца нападали на положаје Прве чете Првог батаљона код тунела Вучковлца. Пролазећи у току

борбе кроз вучковачки тунел, непријатељска одељења су напала партизане из позадине и присилила их на повлачење према Липници. Ојачана деловима Другог батаљона, Прва чета је кренула у противнапад и протерала Немце и недићевце према Крагујевцу.

Сутрадан, 27. новембра, почео је једновремени напад јаких непријатељских снага од Крагујевца према Краљеву и Горњем Милановцу. Са непријатељском колоном која је продирала према Краљеву и Чачку, Први батаљон је водио борбу код Равног Гаја. Многоструко надмоћније немачке и недићевске јединице, упркос јакој партизанској ватри, развиле су се у борбени поредак, претећи опкољавањем партизанских положаја. После трочасовне борбе, непријатељ је успео да се пробије, потискујући главнину Првог крагујевачког батаљона према селу Љубићу.

Скоро истовремено, немачке јединице су напале и положаје Другог крагујевачког батаљона на простору Љуљаци—Рогојевац. Немци су успели да савладају одбрану Другог батаљона и да се пробију према Горњем Милановцу, настављајући истовремено опкољавање партизанских положаја на овом сектору. Истога дана, непријатељ је у борбама код Љубића и Бумбаревог брда успео да потисне и делове Првог и Трећег батаљона, што је још више угрозило Други крагујевачки батаљон и присилило га на повлачење.

Пошто су успеле да потисну партизане и овладају комуникацијама, немачке колоне са тенковима, моторизацијом и артилеријом пролазиле су скоро целог дана у правцу Чачка и Горњег Милановца.

*

Продирући од Крагујевца, немачке јединице су угрозиле партизанске положаје око Горњег Милановца и Рудника. У новембру 1941. године, на овом правцу, партизани су око Рудника и Космаја већ били изложени сталним нападима многобројних непријатељских јединица са простора Колубаре, од Посавине, нападима немачких гарнизона и петоколонашких одреда дуж пруга и из Тополе и Аранђеловца.

Први шумадијски партизански одред је крајем октобра спречио немачке јединице приликом покушаја да се од Тополе пробију према Руднику. Без довољно властитих снага за обимније операције, Немци су се повукли у варош, али су борбе на целом простору настављене са одредима четника и недићеваца. Први и Трећи шумадијски батаљон су се 1. новембра борили са овим одредима код Брезовца,

Доње и Горње Трешњевице и код Доње и Горње Шаторње. Борбе су започеле ујутру у 6 часова а завршиле се тек по подне око 18 часова.⁷ Партизани су успели да нанесу тешке губитке непријатељу и да га спрече у покушају да заузме Рудник.

Други шумадијски батаљон се налазио за то време на Руднику, где је припремана прослава Дана октобарске револуције. Убрзо су на пролазу за Ужице онамо пристигле Паланачка и Орашка чета Другог шумадијског одреда и Четврта космајска чета упућена да пребаци муницију за одред. Седмог новембра, у оквиру прославе, одржан је у варошици велики митинг, на коме је говорио заменик политичког комесара Првог шумадијског одреда Душан Петровић Шане. После митинга јединице су отишле на положаје, а Други шумадијски батаљон према Горњем Милановцу. На Руднику су остале само неке мање јединице. Ноћу су четници Драже Михаиловића заузели Горњи Милановац. Како у близини није било других јединица, према Милановцу су упућене Љубићка и Четврта космајска чета и поједина одељења из других јединица која су се нашла у околини Рудника. У борбама које су трајале преко целог дана партизани су успели да разбију четнике и поврате Милановац. Трећи шумадијски батаљон је са осталим партизанским јединицама узео учешће у борбама око Чачка. Заузимањем града, партизани су повратили целокупну артилерију коју су им изненадним нападом четници узели.

Поновљени четнички напад на Чачак је нешто касније такође одбијен а хиљаде четника разоружано је и пупгено у кругу чачанске касарне. Заједно са осталим партизанским јединицама, Трећи батаљон је наставио гоњење четника до Равне горе и учествовао у жестоким борбама са четницима код Пожеге и Прањана. У селу Каменици Рачићев Поцерски четнички одред, који је по наређењу Драже Михаиловића напустио положај код Шапца, опколио је Осму шумадијску чету. Борба се водила ножевима и бомбама. Тек када је Девета чета овог батаљона ударила са леђа, четници су били разбијени. Погинуло је 18 бораца Осме чете. Трећег шумадијског батаљона и око стотину Рачићевих четника.

Упућивањем Трећег батаљона у борбу против четника У позадини и разбијањем Другог батаљона у Милановцу, на положајима око Рудника остао је само Први шумадијски батаљон, који је у то време бројао 170 бораца. Сталним нападима на четнике и недићевске јединице он је успешно бранио од непријатеља прилазе Руднику.

⁷ ВИИ. рег. бр. 2/3-1, К 51.

Одбрана Рудника држала се све до 29. новембра. За то време вођене су непрекидне даноноћне борбе у којима су непријатељске јединице више пута продрале у варошицу и поново одбациване партизанским противнападима. Одлука о напуштању положаја и повлачењу са Рудника донета је тек пошто су немачке трупе од Крагујевца, после огорчених борби, пробиле положаје Таковаца и Трећег шумадијског батаљона код брда Рапај и ушле у Горњи Милановац.

После повлачења партизана, немачке јединице од Крагујевца и Рудника спојиле су се 30. новембра у Горњем Милановцу⁸.

У току новембра, за време ових борби у централној Србији, Први посавски, Трећи тамнавски и Четврти посаво-тамнавски батаљон Посавског партизанског одреда, као и Орашка и Паланачка чета Другог шумадијског партизанског одреда налазили су се на положајима у западној Србији.

После борби на Добрави, Први посавски, Трећи тамнавски и делови Четвртог посаво-тамнавског батаљона држали су 15 километара широк фронт код Коцељева. Седмог новембра партизанске јединице су на овом сектору, користећи затишје, организовале прославу Дана октобарске револуције. Истога дана, колона од око 800 немачких војника кренула је од Шапца правцем Коцељево—Ваљево, где је положаје држао Трећи тамнавски батаљон. Друга немачка колона кретала се од Ваљева у сусрет првој према Јаучанском вису. Тамнавци су прекинули прославу и посели доминирајуће положаје. Борба са немачким јединицама отпочела је око 9 часова ујутру. Трајала је до 15 чаеова по подне. Немачки стрељачки стројеви, нападајући партизанске положаје, отворили су ватру из митраљеза и минобацача, а са друма је тукла непријатељска артилерија. Док је главнина батаљона задржавала ватром кретање непријатеља, један вод Тамнаваца заобишао је немачки стрељачки строј и из непосредне близине засуо га митраљеском и пушчаном ватром с бока. Немачки војници су били присиљени да полежу на чистини. Најближа одељења десеткована су овом бочном ватром. Немачки официр који је нагонио војнике на том сектору да крену напред убрзо је пао погођен партизанским метком. Тек у попод-

¹⁰ Зборник докумената НОР, Т1 К1, док. бр. 88.

невним часовима, када су партизански положаји угрожени од немачке колоне из Ваљева, Тамнавци су се повукли у шуме између Дружетића и Голе Главе. Тога дана, у борбама на сектору код Коцељева и на Близањском и Јаучанском вису, маневришући у току повлачења, партизани су нанели теже губитке немачким јединицама. Погинуло је око стотину немачког војника и официра,⁸ а само у борбама око Јаучанског виси погинуло је око 20 немачких војника и убијено 10 коња непријатељске коњичке јединице која је нападала на овом сектору. Партизани су имали 7 мртвих и неколико рањених бораца.

Заузимајући Јаучански вис и друм Коцељево—Ваљево, непријатељ је одсекао Тамнавски батаљон од осталих јединица. У шумама између Дружетића и Голе Главе штаб батаљона је одржао састанак са командама чета. Донета је одлука о пробијању преко Јаучанског виси правцем Оглађеновац—Лопатањ. Спаљена је батаљонска архива и закопан вишак оружја. Исте ноћи, у колони по један, Тамнавци су се извукли из немачког обруча и преко Миличинеце кренули за Лопатањ. У селу Осладићу нападала их је једна група четника, али су је партизани разјурили.

Тих дана, јединице Посавског партизанског одреда водиле су многобројне борбе са Немцима, разоружавајући успут четничке одреде и групе. Једна од највећих борби са немачким јединицама вођена је у подгорском срезу код села Оглађеновца. Поред Посаваца и Тамнаваца, у овој борби је учествовала и Рађевска чета Ваљевског партизанског одреда. Батаљони су били распоређени на положаје у широком луку по косама код ерачког гробља. Немачки стрељачки стројеви задржани су јаком партизанском ватром и принуђени да полегну. Убрзо су немачки војници кренули на јуриш, али их је митраљеска и пушчана ватра присилила да устукну. Жестина борбе се преносила са једног на други крај фронта. Партизанска одељења су сталним противнападима епречавала немачке јединице да заобиђу положаје батаљона. Једна патрола упућена у позадину заробила је недићевског наредника који је светлосним сигналимa обавештавао Немце о партизаноком распореду. Борба се отегла целог дана. Повлачећи се пред партизанском ватром, немачки стрељачки стројеви су се еређивали и поново кретали у напад. Нарочито је велике невоље задавао непријатељу тешки митраљез „Максим“ Првог посавског батаљона. После многобројних узалудних напада, немачке јединице су главни ударац усмериле у том правцу. Упркос великим губицима, немачки војници су подилазили положаје Посаваца. Непрекидно тукући по непријатељском стрељач-

⁸ Збарник докумената НОР, Т1 К1, док.'бр. 88.

ком строју, изгинула је скоро цела посада тешког митраље-за. Међу погинулим партизанима био је и бивши немачки војник Хари Шихтер, који је као борац Посавског партизанског одреда био похваљен од Врховног штаба НОПО Југо-Сјавије.

После борбе код Коцељева и ерачког гробља, јединице Посавског партизанског одреда су се повлачиле према варошици Пецка. Ујутру 10. новембра немачки авиони су извршили напад на варошицу, у којој се налазио Први посавски батаљон. Осам „штука“ заесипало је више од једног сата бомбама и митраљеским рафа. Шма варошицу већ попаљену ранијим бомбардован>има. Од непријатељских бомби и митраљеза погинуло је 11 а рањено 16 бораца Првог батаљона.¹⁰

У Пецкој су борци упознати са саопштењем Врховног штаба од 4. новембра 1941. године о издајч четника Драже Михаиловића. По наредби Врховног штаба, јединице Посавског партизанског одреда добиле су задатак да приступе чишћењу позадине од четничких јединица и група. У општој офанзиви против дражиноваца, Пови посавоки, Трећи тамнавски и Четврти посаво-тамнавски батаљон су половином новембра напали четнике концентрисане у Љубовији. Борбе су вођене цео дан и ноћ, али и после разбијања и разоружавања многих четничких прупа, партизани нису успели да заузму варошицу. Приликом другог напада, 18. новембра, поред јединица Посавског и Ваљевског партизанског одреда учествовали су и Ужичани и Санџаклије. Опкољени четници Драже Михаиловића обратила су се за помоћ Немцима:

„Према обавештењу четника“ — пише у извештају Трећег батаљона 697. немачког пешадијског пука — „води се тешка борба између четника и комуниста у Љубовији. Вероватно да има 2 до 3 хиљаде комуниста против четника који не могу више да држе Љубовију, те моле помоћ, нарочито у муницији.“

(Зборник докумената НОР, Т1, К1 док. 260).

После заузимања Љубовије и разбијања четника, Први посавски батаљон је 23. новембра пребачен камионима у Ужице, а одатле на одмор у Биоску. Ту су одржавани састанци партијских и скојевских организација по четама. На основу држања у дотадашњим борбама, многи борци су тих дана постали скојевци и чланови Партије. Четврти поса-

¹⁰ Зборник докумената НОР, Т1 К1, док. бр. 88.

во-тамнавски батаљон је 23. новембра пребачен у Кремну, где се такође одмарао и припремао за фронт.

Трећи тамнаески батаљон је, са осталим партизанским јединицама, водио борбе и разоружавао четнике по Подгорини и око Ваљева. Уочи немачке офанзиве према Ужицу, Тамнавци су се налазили у селима Поћути и Совачу. Ту су били и Колубарски, Рађевоки, Подгорски и Ваљевски батаљон. У Совачу у кући Томе Томића, одржано је саветовање представника штабова ових јединица. Између осталих, саветовању су присуствовали Добросав Симић и Чедо Миндеровић из Тамнавског батаљона, Здравко Јовановић, командант Ваљевског одреда, Јован Софронић, командант Подгорског одреда, затим Милосав Милосављевић, Влада Зечевић, Миле Милатовић и Живан Димитријевић. На саветовању је разматрана ситуација и у вези са тим одређени су задаци и правци дејствовања појединих јединица.

Тамнавци су упућени да поседну положаје на друму Ваљево—Мравинци—Варда—Ужице. Прва тамнавска чета упућена је у Лелић са задатком да постављајући заседе на Каменитовцу контролише клисуру Градац, кроз коју пролази друм. Остале чете су послате у Доњу Лесковицу. Са немачким јединицама које су продирале правцем Ваљево—Ужице овај батаљон водио је борбе на Ластри, затим на Вачевцима, где је борба трајала цео дан. Тамнавци су на овим положајима истовремено морали да се боре и са четницима, који су нападали из позадине. Штаб батаљона је због тога затражио помоћ из Ужица, одакле је на положаје упућен један топ. Са овом немачком колоном борбе су настављене све до њеног потпуног продора и пада Ужица. Приликом једне од ових борби, партизански топ је погодио у камион пун немачких војника.

У гоњењу четника и борбама са немачким јединицама на територији западне Србије учествовале су и Орашка и Паланачка чета Другог шумадијског одреда. Почетком новембра обе чете су преко Рудника и Милановца, по наредби Врховног штаба, повучене на слободну територију. Седмог новембра оне су стигле у Ужице и учествовале у прослави поводом Дана октобарске револуције.

Првих дана по доласку у Ужице, Орашани и Паланчани су са Словеначком четом упућени да нападну четнике капетана Игњатовића. После разбијања четника код Карана, Паланачка и Орашка чета су пребачене на терен Ваљевског одреда према Косјерићу, где је штаб Другог шумадијског одреда, по одлуци Врховног штаба, био оперативна команда за све јединице на овом сектору.

Паланачка чета је из Косјерића пребачена на Букове, одакле је у садејству са осталим јединицама чистила од четника територију око Маљена, на линији Рашевица—Дивчибаре, а затим преко Повлена до Крчмара. У Рајковици је заробљен велики број четника и заплењено много војне опреме и оружја.

Орашани су камионима пребачени од Косјерића до Ражане. На том сектору чета је остала до 18. новембра, када је пребачена према Ужицу, затим према Чачку, а 20. новембра према Равној гори. После борбе са четницима на Равној гори и успелог збора у Прањанима, Орашани су враћени у Ужице. Ту су добили нове униформе а онда камионима пребачени преко Бајине Баште за Љубовију, одакле су надирале немачке трупе. За време борбе са Немцима на овим положајима, партизане су из позадине напали четници. Немци су заузели варошицу и Орашка чета се одатле повлачила према Кадињачи.

*

Пошто су немачке трупе успеле са северозапада да заузму Љубовију, а потискујући Тамнавце и остале јединице напредовале и од Ваљева, отпочеле су припреме за одбрану Ужица. Одбраном је руководио командант Посавског одреда Коча Поповић. У граду је 26. новембра одржано саветовање команданата батална, на коме је размотрена ситуација и одређени задаци појединим јединицама.

Немачке јединице надирале су према Ужицу истовремено преко Љубовије и од Ваљева преко Косјерића. Са осталим снагама које су учествовале у одбрани Ужица, на ове секторе су упућене после саветовања и јединице Посавског и Другог шумедијског партизанског одреда.

Четврти посаво-тамнавски батаљон је упућен према Косјерићу да би зауставио немачку колону која је пробила положаје Ваљеваца, Рађеваца и Тамнаваца. Батаљон је посео положаје десно од пута Косјерић—Ужице. Са погодних, доминирајућих положаја немачка колона на друму је тучена од 8 до 15 часова. Непријатељу су нанети велики губици — уништено је неколико мотоцикла и камиона, преврнута су једна лускузна кола. Велики број немачких војника изгнуо је при пролазу друмом и у нападима на партизанске положаје, па ипак, далеко надмоћнијим и добро наоружаним немачким снагама није се могло одолети. Немачке јединице су успеле да пробију положаје Посаво-тамнаваца и батаљон се повлачио према Стапарима. Од главнине У борби је одсечен командант батаљона са једним водом. Они су се повукли према Буковима и ту успоставили везу са Трећим тамнавским батаљоном.

Испред ове немачке колоне, на раскрсници путева Ужице—Пожега—Косјерић, налазила се на положајима Паланачка чета. Наређено јој је да се укопа и задржи немачке тенкове. Немци су већ били заузели Косјерић и упадали у телефонске разговоре између појединих команданата. Команданту сектора Андри Ђорђевићу издали су лажно наређење, а у разговоре које је Врховни командант из Ужица водио са командантом одбране убацивали су дезинформације — „све је у реду, нека се трупе врате у касарне”.¹¹

Паланачка чета се укопала са обе стране друма Ужице—Косјерић. Постављене су заседе бораца са бензинским флашама за напад на тенкове. Али пре него што је наишла моторизација, почео је напад немачке авијације. Бомбардујући и тукући митраљезима у бришућим летовима партизанске положаје, Немци су успели да разбију одбрану на овом сектору. Претрпевши тешке губитке, остаци паланачке чете су се повлачили према Златибору и Златару.

Док су се ове јединице бориле са немачким трупама које су продирале од Ваљева, према немачкој колони од Љубовије упућен је Први посавски батаљон. Из Ужица је ужурбано према Златибору вршена евакуација рањеника, штампарије, преосталог оружја и друге опреме.

Упућен 27. новембра друмом преко Бајине Бапге, Први посавски батаљон се неочекивано сукобио са немачким јединицама испред Љубовије. Немци су отворили ватру на прве партизанске камионе. Поједина одељења су се помешала са немачким војницима. Убрзо су и партизани и Немци посели положаје. У веома тешкој борби батаљон није могао да задржи напад немачких трупа, које су продирући даље одсекле од главнине целу трећу чету. Испред немачких јединица, водећи непрекидно борбе, главнина Првог посавског батаљона повлачила се према Ужицу. Немачке трупе су успеле да се пробију и заузму Бајину Бапгу.

На четрнаестом километру од Ужица, на брду Кадиначи, окупљала се увече 28. новембра последња одбрана Ужица. Поред Ужичког радничког батаљона, био је ту Први посавски батаљон и Орашка чета Другог шумадијског одреда. Центар фронта заузео је Раднички батаљон, с којим су били и борци Орашке чете. Прва чета Посавског батаљона била је на левом а друге две на десном крилу одбране. Ујутру 29. новембра, око 9 часова, наишла је колона немачких трупа под запгитом тенкова. Партизанским јединицама је издата наредба да не отварају ватру док немачка колона не уђе дубоко у клешта која су представља-

¹¹ Забележено у *Дневнику В. Дедијера*.

ли партизански положаји и док Радивоје Јовановић Брандоња не отвори ватру из топа — јединог тешког наоружања које су тога јутра имали браниоци Ужица.

Када је опалио топ са партизанских положаја, немачка колона је засута пушчаном и митраљеском ватром и тромблонкама. Добровољци бомбаши бацали су бомбе. Немачка колона је почела да се повлачи. Тенкови који су покушали да продру такође су убрзо устукнули.

Одбијене немачке трупе извршиле су прегруписавање и у широком стрељачком строју поново кренуле у напад. Командири чета су упутили испред положаја поједина одељења која су са свих страна нападала немачке стрељачке стројеве у наступању. Непријатељ је поново зауостављен и одбачен.

После другог одступања Немаца, настало је краће затишје. Одбрана је била исувише малобројна да би искористила повлачење непријатеља, исувише слабо наоружана да би могла да потисне тенкове испред немачких пукова. За време затишја, немачке јединице су заобишле лево крило фронта и снажном бочном ватром потиснуле прву посавску чету. Заузимајући тако доминирајућу косу, огаи су ватром угрожавали и Раднички батаљон. Сређујући се, Посавци су извршили противнапад. Под жетоком ватром немачких митраљеза борци су поново били присиљени да устукну. Сада се одбрана у центру морала борити против немачких јединица и са фронта и из позадине. Немци су нападали тенковима, артилеријом и бацачима. Немачке гранате су обарале стабла и засипале борце на положају разрованом земљом и камењем. Од митраљеске паљбе са фронта и из позадине није било заклона.

Време је одмицало и партизанска одбрана се топила. Један за другим гинули су борци, Ужичани, Посавци и други који су им се тога дана прикључили на Кадињачи. До увече је изгинуо скоро цео Раднички батаљон. Остале партизанске јединице имале су такође велике губитке. Изгинуло је преко педесет бораца Првог посавског батаљона. На Кадињачи је погинуо комесар Посавског одреда Бора Марковић, комесар чете Стева Вулић, водник Богдан Говедарица, комесар Орашке чете Раде Марковић и многи други.

Преживела малобројна одбрана борила се у повлачењу до ноћи за свако дрво, за сваку узвишицу. Групе бораца које су се по мраку пробијале према Златибору наилазиле су око друма на стотине мртвих немачких војника и партизана.

Немачки тенкови, праћени авијацијом која је митраљирала друмове и град, ушли су 29. новембра у Ужице. Вр-

ховни штаб се из града повукао према Златибору 15 минута пре уласка немачких тенкова, пошто је претходно извршена евакуација рањеника, оружја и опреме.

ПАД КУЧЕВА

У новембарској непријатељској офанзиви територију коју је бранио Пожаревачки партизански одред нападали су делови 704. окупационе дивизије, чији је штаб, после доласка 342. пешадијске дивизије у Ваљево, пресељен у новембру у Пожаревац, и гарнизонске јединице 724. пука 714. немачке дивизије. Недовољан број немачких војника за офанзиву надокнађен је јаким одредима недићеваца, љотићеваца и четника. Непријатељске снаге биле су сконцентрисане на простору Крајине, око Пожаревца и у Свилајнцу. Од Крајине су са гарнизонским јединицама 704. немачке дивизије нападали крајински четници. У Пожаревцу се, поред немачке посаде од неколико стотина војника, налазио један одред љотићеваца и Пећанчев Битољски четнички одред.

У Свилајнцу је уочи опште офанзиве од 7. недићевског одреда формирана великоморавска група одреда под командом пуковника Шиндлер-Бабића,¹² коме су на тај начин потчињени сви четнички одреди и жандармерија. Поред тога, у Хомољу су се налазили непријатељски расположени горњачки четници Драже Михаиловића, увек спремни на подмукле нападе.

Попгго су крајем октобра и почетком новембра непријатељски напади одбијени, партизанске чете су биле постављене углавном на правцима одакле су немачке и недићевске јединице најчешће покушавале да продру на слободну територију.

Дванаестог новембра, недићевци су кренули ка положајима Девете чете — код порушених мостова између Забрђа и Панкова. Док су борци нападали камионе на друму, недићевци су их заобишли с леђа. При светлости запаљених стогова кукурузовине нанели су чети велике губитке. Командир чете Ђура Каштелан Нигер, рањен у обе ноге, заробљен је док је штитио повлачење осталих бораца. Недићевци су те ноћи заробили још 12 партизана, од којих је 11 одмах ту поред моста лично убио пуковник Шиндлер-Бабић.

¹¹ Бивши аустријски официр барон Алфред фон Шиндлер Узео је име Љуба Бабић да би у југословенској војсци могао да задржи положај официра. Током непријатељске офанзиве 1941. године био је чувен по злочинима извршеним над народом Поморавља
" У пожаревачком крају.

На овом сектору недићевци и љотићевци су успели да одбију и напад Десете и Једанаесте чете и да заузму Петровац.

Користећи се тиме пгго су партизанске снаге биле подељене на овом сектору и према Стигу и Хомољу, непријатељске јединице су успеле брзо да се пробију до Кучева. Увече 15. новембра одржан је у Кучеву састанак Окружног комитета и штаба одреда. Одлучено је да се одмах приступи евакуацији магацина и архиве. Пошто су чете биле далеко а непријатељ у Кучајни, није се могло рачунати на организовање јаче одбране. Шеснаестог новембра ујутру, када је започео непријатељски напад, прилазе Кучеву је бранио један вод из обезбеђења штаба одреда и нешто четника Леониде Пљешковића. Ова малобројна одбрана задржавала је преко четири часа непријатељске снаге које су бројале око хиљаду војника. Тек када су, заобилазећи партизанске положаје, кучевски четници извршили напад из позадине, почели су се повлачити Пљешковићеви четници а нешто касније и партизани. Поједина партизанока одељења борила су се у запгитници до последњег метка. Снажни пушкомитраљецац Миле Арсеновић Бандера ударао је четнике кундаком митраљеца када му је нестало муниције. Једва је успела да га савлада десетина непријатељских војника. Са њим је тада заробљено седам партизана. Сви заробљеници су стрелјани а рањеног Јована Гочића четници су сутрадан заклали и оставили на вашаришту, забрањујући да се сахрани. Кучевски омладинци су после тога на букви крај које је лежао урезали његово име и оно је ту стајало годинама.

У повлачењу је погинуло још 11 бораца овог одреда. Остали су се са командантом одреда повукли према Гложани. Тамо је требало да стигну чете из Стига и Звижда. Током целе ноћи, уочи напада, и док су борци бранили прилазе Кучеву, из града је изношена архива, резерве оружја и друге спреме.

У Гложани је Вељко Дугошевић имао састанак са капетаном Предрагом Марковићем. Њему је предата одредска архива да је склони на четничку територију. Он је такође према Горњаку одвео и групу партизанки које су радиле у штабу у Кучеву. Рачунајући на споразум са четницима, многи борци су у данима офанзиве покушавали и сами да се склоне у Горњак не знајући да су четници отпочели отворену сарадњу са окупатором.

Очекујући долазак чета, пггаб одреда се са 15 партизана и 10 четника Леониде Пљешковића задожао неколико дана на простору Гложане—Нересница—Волуја. Код Жемање, 18. новембра, ова група бораца нападнута је од неколико стотина недићеваца и четника. Борба је трајала

више од једног сата. Командант одреда је наредио повлачење, а сам је штитио одступницу. Повлачећи се погинула су два борца и жена Леонида Пљешковића, а штитећи повлачење бораца и командант Пожаревачког одреда:

„18. новембра о. г.“ — пише у свом извештају недићевски пуковник Шиндлер-Бабић — „великоморавска група, ухвативши везу са четничким војводама на терену и мајором Пилетићем, наставила је чишћење терена у околини Кучева. Наши одреди опколили су Гложане, североисточно од Нереснице, где се налазио Штаб комунистичких банди, са њиховим командантом за источну Србију Дугошевић Вељком, учитељем...“
ВИИ рег. бр. 56/3—1 к 52)

Преостали борци као и Леонида Пљешковић, не рачунајући на издају Дражиних четника, повукли су се у Горњак. Тамо су били разоружани и предати непријатељу:

Према извештају мајора Пилетића — наставља у истом допису пуковник Бабић — „њему се предао Пљешковић Леонида, коме ће бити одмах пресуђено. Мајор Пилетић налази се са својим људима у Горњаку. Комунистичке банде су разбијене на свим местима...“

Тако су четници Драже Михаиловића и на овом простору узели активно учешће у непријатељској офанзиви против снага народноослободилачког покрета и допринели бржем заузимању партизанске слободне територије.

Падом слободне територије јединице Пожаревачког партизанског одреда биле су раздвојене на три групе. Са територије моравског и ресавског среза Десета и Једанаеста чета су се повлачиле према Деспотовцу. Део одреда који се налазио према Хомољу, после састанка у Брезници, кренуо је према Крајини да потражи везу са Крајинским партизанским одредом. Партизанске чете које су се налазиле на територији Стига и Звижда Окружни комитет је окупљао код манастира Тумана.

ПОВЛАЧЕЊЕ ПРЕМА САНЦАКУ

Када је пало Ужице већина браниоца Ужичке републике повлачила се према Санцаку. Али читава слободна територија западне Србије није тиме пала непријатељу у руке. У планинском крају Повлена, Маљена и Суворора ос-

тали су Ваљевски одред и Колубарски батаљон. Њима су се придружили и неки делови одреда из централне Србије. На овом простору са Ваљевцима је остао Трећи тамнавски батаљон са командантом и мањим деловима Четвртог посаво-тамнавског батаљона, који су им се придружили код Букова после борбе на друму Косјерић—Ужице.

Главнина Четвртог посаво-тамнавоког батаљона повлачила се према Стапару, а одатле се пребацила у Шљивовицу. Батаљон је тада бројао 300 бораца. Прикључиле су му се такође и мање групе Ужичког и Пожешког одреда. Одатле су послати курири у Санџак. Немачке и петоколонашке јединице кретале су се на све стране. Под запгитом Немаца осилили су се четници Драже Михаиловића. Курири су одлазили али се ни један није враћао. У Шљивовици је одржано батаљонско саветовање свих комуниста. Већином гласова донета је одлука о повратку у Тамнаву. Али пре него што је направљен покрет, Немци су, обавештени од четника, изненада опколили Тамнавце у шљивовичкој школи. Од 300 бораца спасло се само 100. Остали су се погубили, изгинули или су заробљени. Батаљон је исувише скупо платио своје дуго задржавање у селу без икаквог обезбеђења. Заробљене партизане Немци су ззерски побили. Милицу Ребавку, Драгицу Милићевић, учитељицу из Шљивовице и још једну партизанку из Бањана немачки војници су везали за дрво пред школом, посули бензином и живе запалили.

Када је пала ноћ, преживела стотина партизана вратила се у Шљивовицу. Народ је био преплашен. Сељаци су им показали пут до Ђетине, коју су прешли код села Биоске и изишли на пругу Ужице—Шарган. Пругом су пролазиле немачке патроле. У очекивању прелаза преко пруге, поново је одржан састанак. Неки борци су били за то да се иде за главнином према Санџаку. Партизани из тамнавских села били су за повратак у Тамнаву. Најзад је одлучено да се иде према Ваљеву и Подгорини, где би се припојили Трећем батаљону. Крећући се према Пашиној Равни, свакодневно су водили борбе са четницима. Од Пашиних Равни до Оглађеноваца такође су имали две борбе са четницима. Трећи сукоб имали су у самом Оглађеновцу између 10. и 14. децембра. Партизани су се налазили у школи и успели су да растерају четнике када су покушали да их опколе. Четници су онда прикупили јаке снаге и успели да разбију батаљон у три групе. Око 40 бораца, са Андријом Мазинанином, пробило се из обруча. Они су се 14. децембра у селу Лопатању прикључили Трећем батаљону. Мања група од око 15 бораца, са поручником Вулом, повукла се у Посаво-тамнаву и тамо се скривала. Петнаестак бораца, са Рај-

ком Михаиловићем, разишло се кућама, где су похапшени, а Рајко се са својим братом упутио да тражи Трећи батаљон.

Од посавских батаљона који су се борили око Ужица оамо је Први кренуо према Санцаку. Када је пала Кадињача, на бојишту се око комесара Владе Аксентијевића окупило око 70 партизана. У оближњој сеоској кући нашли су још три борца која су рањена док су бензинским флашама нападали тенкове.

Немци су 30. новембра етигли у Биоску и продужили у Кремну. Посавци су сместили рањенике у некој сеоској кући и кренули према Шљивовици, где се сакупило укупно 250 бораца Првог посавског батаљона. На обронцима Златибора ухваћена је веза са Врховним штабом. Батаљон је упућен у село Радојну. Једна чета овог батаљона издвојена је 14. децембра као Посавска чета за Прву пролетерску бригаду, а друга од 100 бораца враћена је са Космајским одредом у Србију.

Паланачка чета се после борбе између Ужица и Косјерића повлачила према Санцаку. Један вод од 18 бораца, са комесаром одреда Тасом Младеновићем, прешао је у Санцак 1. децембра и укључио се касније у Орашку чету. Други део чете се по налогу Врховног штаба са Иваном Мукером вратио у Србију од Увца. Код Шљивовице су водили велику борбу са Немцима. Чета је имала много рањеника. Нешто бораца се погубило а нешто су Немци заробили. Код Бајине Баште један број бораца разоружали су четници на превару. Код Шаргана се са Мукером окупило 30 бораца Паланачке чете. Ноћу су прешли Кадињачу. Неколико дана су се налазили око Јелове горе, где је успостављена веза са Ваљевским партизанским одредом. Паланачка чета је тада бројала 25 бораца. Од њих и Првог вода Орашке чете на терену Ваљевског одреда формирана је Шумадијска чета. За командира је постављен Мукер, а чета је каеније укључена у Космајски партизански одред, који се по налогу Врховног штаба враћао у Србију.

Орашка чета је, повлачећи се са Кадињаче где је имала велике губитке, остала без везе са Врховним штабом и осталим јединицама. Уместо погинулог комесара Марковића, постављен је Милутин Цветковић. Преко Штрицкова, Качера, Криве Реке, и Дрежника Орашани су пошли према Шумадији. После борбе са четницима, у Дрежнику је промењена одлука. Одлучено је да се тражи веза са главнином. У Рогама су наишли на Крагујевачки одред и Поморавце, који су се пробијали у правцу главнине и Врховног штаба.

После борби код Равног Гаја, Бумбаревог брда, Љубића, Љуљака и Рогојевца, када су се немачке колоне пробиле према Чачку и Горњем Милановцу, партизанске јединице су се повлачиле са крагујевачког сектора према Чачку, Ужицу и Санцаку. Једна колона, коју је сачињавала главнина Првог и делови Трећег крагујевачког батаљона, повлачила се правцем Љубић—Гружа—Пајсијевићи—Брсеница—Мрчајевица па поред Горњег Милановца и Чачка до Јелове горе, где се спојила са партизанским јединицама које су се повлачиле са Рудника. Са овим деловима Крагујевачког одреда налазили су се Мијалко Тодоровић и командант одреда Раја Недељковић.

Овим правцем повлачила се и партизанска болница из Равног Гаја, која је уочи општег немачког напада била евакуисана у Борач а затим преко Вујетинаца у Чачак, где се епојила са осталим партизанским болницама.

Друга колона, коју су сачињавали Други батаљон Крагујевачког партизанског одреда, рачанска чета и Поморавци, започела је повлачење 28. новембра преко Коњуше према планини Јешевац. У колибама изнад села Коњуше одржан је састанак свих бораца на коме се дискутовало о постојећој еитуацији и предлозима појединих партизана да се јединице врате на терен. На састанку је одлучено да се продужи повлачење према Златибору као што је раније било наређено од штаба одреда. Покрет је настављен преко планине Јешевац према Остри. Ту су 29. новембра ове јединице разбиле четнике који су их напали и продужиле повлачење према Добрињи. Спајањем са појединим партизанским јединицама из западне Србије, ова колона се повећала на неколико хиљада бораца. Продужујући друмом према Ужичкој Пожеги, партизани су добили обавештење да се немачке трупе већ налазе у варошици, па је повлачење продужено преко Рога, Сврачкова и Северова. У Рогама се овој колони придружила и главнина Орашке чете Другог шумадијског одреда. Ту су Орашани, Рачани и Поморавци спојени у једну јединицу под командом Љубише Урошевић.

Ова група партизанских јединица задржала се на територији око Пожеге. Велике тешкоће, зима, непрекидни сукоби са напријатељем, непостојање везе са Врховним штабом — све је то стварало неизвесност, у којој су многи борци постављали питање повратка на свој терен. Због тога је у Сврачкову организовано саветовање са комунистима из свих ових партизанских јединица. Говорили су Светислав Стефановић Ћећа и Милинко Кушић. Комунистима је саопштено да су упућени курири ради успостављања везе са Врховним штабом и да се за то време све јединице морају средити и борити на оној територији на којој се налазе.

Повлачећи се према Санџаку, ова група партизанских јединица водила је многобројне борбе са непријатељем. Код села Дрежника дошло је до борбе са немачком колоном од 30 камиона која се кретала под заштитом тенкова. Након борбе, партизани су се повукли према Радобуђи. Са четницима, који су се осилили под заштитом Немаца, нападајући непрекидно са свих страна из дана у дан партизанску колону, вођена је велика борба код Гривске. Разгонећи четнике, партизани су и сами у овој борби имали велики број рањеника.

На партијском саветовању донете су одлуке да партизанске јединице отпочну офанзивније нападе на непријатеља чистећи четничка упоришта у околини. У оквиру ових операција извршен је напад на четнике у Дубрави. Том приликом опкољена је и запаљена кућа са четничким официрима из одреда Боже Јаворског. Велика борба са четницима вођена је и код Прилика.

Партизанска колона у којој су били Крагујевчани, Орашани, Рачани и Поморавци прешла је после ових борби преко Златибора, Муртенице и Бјелуше у Санџак, где је у Новој Вароши успостављена веза са Врховним штабом.

Крагујевачки партизански одред је у Санџаку реорганизован и као Трећи крагујевачки батаљон ушао у састав Прве пролетерске бригаде. Батаљон је тада бројао 350 бораца.

Поморавци и Орашани водили су борбе са италијанским јединицама код Бистрице, Диваца и Дренове. У Радојни је од њих формиран батаљон, који је затим код Кокиног Брода прешао Увац и око Црног врха водио борбе са четницима. Са Италијанима је поново водио борбу код Прибојске Бање а касније поново прелазе Увац и на положајима код Кокиног Брода остају до 2. фебруара 1942. године. Батаљон Помораваца и Орашана је 8. фебруара прешао Лим и дошао у Чајниче. Ту је 3. марта ушао у састав Друге пролетерске бригаде.

Крајем новембра повлачиле су се према западној Србији и све партизанске јединице које су учествовале у одбрани Рудника — Први батаљон Првог шумадијског одреда, Космајски одред, Други београдски батаљон Посавског одреда и Љубићка чета. Са Рудника је дезертирао вршилац дужности команданта Космајског одреда Јанко Марјановић, па је на његово место постављен Мика „Доктор”,¹³ бивши официр југословенске војске. Преко Горње, Доње, и Средње Добрње, партизанска колона је избила на

¹³ Тачно име се није могло установити.

комуникацију Косјерић—Ужице између Косјерића и Карана. Мада су се у то време кретале друмом немачке колоне, партизани су успели без губитака да се пребаце према Јеловој гори.

Код Јелове горе партизанска колона се повећала на око 1500 бораца спајањем са другим јединицама, међу којима је био и Први батаљон са деловима Трећег батаљона Крагујевачког одреда.

Настављајући повлачење према Санцаку, ова партизанска колона је код Заглавња прешла пругу Ужице—Вишеград и преко Кремне стигла на Златибор. У сукобу са четницима при преласку друма Ужице—Бајина Башта, погинуо је командант Космајског одреда.

Партизанску колону коју су сачињавале ове јединице, при повлачењу према Санцаку, нападале су често четничке групе и у тим сукобима изгинуо је или се одвојио од колоне изван број бораца. После осмодневног марша преко Златибора, Семегњева, Јабланице и Граднице, ова група одреда је 6. децембра стигла у Радојну.

Тамо је ухваћена веза са Врховним штабом и јединице су се потом раздвојиле. Први шумадијски батаљон и Други београдски батаљон упућени су према Сјеници, где су 22. децембра, са осталим јединицама, учествовали у нападу на град. За Посавски батаљон ово је била једна од најтежих битака. Код Сјенице је погинуло 35 и рањен велики број бораца овог батаљона. После ове борбе, Посавци су ушли у Прву пролетерску бригаду. Као пети батаљон у ову бригаду је ушао и Први шумадијски батаљон.

Пре реорганизације свих ових одреда и формирања бригада народноослободилачке војске, партизанске јединице које су се повукле из Србије обишао је у име Врховног штаба Иво Лола Рибар. У његовим забелешкама, које нису потпуне јер су вођене у току пристизања партизанских колоне, о јединицама са територије централне Србије пише:

„II. ПОСАВСКИ (БЕОГРАДСКИ) БАТАЉОН

142 а 38 метака
11 п.мигр. а 400

- Командант: *Миладин Ивановић*, учитељ из Даниловграда, 35 г., у одреду од августа — водник, ком. чете, ком. батаљона, члан КП од марта 1940 г.
- Зам. ком.: *Добривоје Цекић*, из Дражевца, сељак, 40 г., у одреду од почетка, члан КП 1 годину. Био партизан и зам. ком. чете.
- Политком: *Љупче* — отоутан (радник).

Зам. политкома: *Миладин Петровић*, студент из Конатице, 22 г., у одреду од 2. VIII, члан КП од IX 1940 г. Био политделегат и ком. чете.

I. ЧЕТА

Командир: *(Вељко) Павле Илић*, инж. капетан из Брусника, у одреду од почетка августа, ком. чете, официр у штабу.

Зам. командира:

Политком: *Миша Штерк*, студент из Бачке, 28 г., у одреду од 14. IX, члан КП од 1936 г. Био десетар и преком.

II. ЧЕТА

Командир: *Душан Шајатовић*, железн. чин., у одреду од 14. IX — кандидован за КП.

Политком: *Швабић*, радник, 23 г., у одреду од 20. X, члан КП од марта 1938 г.

III. ЧЕТА

Командир: *Синиша Николајевић*, инт. пор. из Бгрд., 7 одреду од 10. IX.

Политком: *Добривоје Пешић*, радник из Пећана код Бгрд., у одреду од лочетка, члан КП од маја 1940.

Упућени за Варош
12. XII

КОСМАЈСКИ ОДРЕД

121 а 25	(20 Босна)
12 п. митр. а 100	7 шкарт?
50 бомби	
1 баџач-неисправан	

Привр. командант: *Угреновић Душан*, акт. наредник, у одреду од 13. X, кандидован за КП. Био ком. чете.

Зам. команданта: *Ивковић Љубомир*, сељак из Космаја, у одреду од почетка, члан КП од пре две године. Био зам. ком. чете. курир, зам. ком.

Политкомесар: *Ђока Јарац*

Зам. политкома: *Ђура Гајић*, металац из Б. у одр. од 17. VIII, члан КП 1.5 г. дана.

I. ЧЕТА

Блажо Николић, у одреду од X, прив. чин., члан КП.

Политком: *Сава Стефановић*, радник, у одреду од 1. VIII, члан КП 1 г.

II. ЧЕТА

Командир: *Милан Лазаревић*, сељак, у одреду од 17. VIII.

Политком: *Смајо Буфтеговић*, радник, из Б., у одреду 4 месеца, члан КП 1 г.

КРАГУЈЕВАЧКИ ОДРЕД

Ком. одреда: *Раја* (одсутан с остатком)

Зам. команданта: *Војислав Радић*, металац, стар 40 г., из Крагујевца, члан КП од пре годину дана, у одреду од оснивања, досад ком. батаљона.

Политком: *Драган Павловић*, инт., стар 33 г., из Београда, члан од 1935, осуђиван 2 године, имао разне парт. функције.

Зам. гполиткома: *Сава Радојчић*, радник-мет., из Краг., члан КП 2 год.

I. ЧЕТА

Командир: *Милован Иковић*, металац, стар 36 г., чл. КП од пре 4 месеца, досад ком. чете.

Зам. ком.: *Радомир Ђурић*, металац, стар 36 г., чл. КП, осуђиван 1,5 г.

Политком: *Јанковић Димитрије*, инт., стар 22 г., члан КП од пре 2,5 месеца.

II. ЧЕТА

Командир: *Станојловић Момчило*, вазд. поручник, стар 25 г., из Крагујевца, члан КП 4 месеца. Досад командант III. батаљона.

Зам. командира: *Љубиша Веселиновић*, железн. чиновник, чл. КП.

Политком: *Радован Мићовић*, металац, стар 23 г., из Краг., члан КП 7 месеци.

I. ЧЕТА I. БАТ. ПОСАВ. ОДРЕДА:

68 људи

Командир: *Александар Рашковић*, радник, 36 г., из Забрежја, члан КП од пре месец дана. У одреду 3 до 4 месеца. Био водник сад командир.

Зам. командира: *Живојин Николић* (Жоја), сељак из Стублина, стар 30 г., члан КП од пре 2 године, у одреду од почетка. Био водник и командир.

Политком: *Штагљар Иван*, инт., из Сарајева, стар 26 г., члан од пре месец дана, у одреду од јуна (5 месеци).

Зам. политкома: *Бојић Милосав*, радник из Љубинића, стар 19 г., у одреду од 16. јула, члан КП годину дана. Био одг. по Скоју и политделегат у воду.

Одред упућен у Н. Варош II. XII. 41. у 10 х

РАЧАНСКА ЧЕТА II. ШУМАДИЈСКОГ
63 (3 другарице)

10 ор.

Командир: *Душан Илић*, акт. пеш. наредник, 30 г., у одреду 2.5 месеца.

Зам. командира: *Милан Живић*, сељак из . . . . 22 г., у одреду скоро, члан КП 2 месеца.

Политком: *Драг. Борђевић*, радник из Баничине, 22 г., у одреду од почетка, члан КП од априла 1941 г.

С њима политком. одреда *Таса*.

I ШУМ. ОДРЕД „МИЛАН БЛАГОЈЕВИЋ”

Командант: *Милан Илић*

Политком: *Жакула*

I ЧЕТА (45 и 17 Моравца = 62-2 друг.)

Командир: *Вељко Томић*, студент, у одреду од 22 јуна, служио војску — поручник. Био командир чете и места на Руднику, затим ком. батаљона, стар 33 г., из Шавника, члан КП од 1935, активизиран у одреду.

Зам. командира: *Јован Васиљевић*, акт. морински официр, стар 22 г., из Младеновца, из трговачке породице, у одреду од 7 септембра на Руднику, кандидован за КП пре 20 дана.

Политком: *Којица Букић*, учитељ из Младеновца, стар 29 г., из Младеновца, у одреду од 29 октобра, члан КП од јуна.

Зам. политкома: *Сима Бенвенисти*, студент из Бгрд., 23 г. стар, члан КП од пре 4 месеца (био у СКОЈ-у од 1935, па се био пасивизирао), у одреду од 1 августа.

II ЧЕТА: 54

Командир: *Џингалашевић Станко*, инт., 28, из Кладова, члан КП од 1937 (1935), у одреду од 4. VIII.

Зам. Ком.: *Бошко Поповић*, трг. помоћник, 31. г., из Госпођинаца, у одреду 4,5 месеца.

Политком: *Дача Станковић*, радник из Краг., стар 21 г., члан КП од пре 5 месеци, у одреду од 8. VII, досад био полит. ком. I. батаљона.

- Заменик: *Миодраг Тошић*, радник из Аранђеловца, стар 44 г., члан КП од пре 5 месеци, у одреду од 11. VII, био политком чете.
- Заменик: *Миодраг Тошић*, радник из Аранђеловца, стар 44 г., члан КП од пре 5 месеци, у одреду од 11. VII, био политком. чете.
- ПРИМЕДВА: Жакула са III. бат. од 100 људи остао на терену. Задатак одреда да се при повратку споји с њим.

I. — КРАГУЈЕВАЧКИ ОДРЕД

Присутни в.д. полкома Мијалко и ком I. бат. — Командант одреда Раја и зам. полкома загубили се успут.

Одред имао у саставу 3. багаљона — 450 људи. Последњих дана пред повлачење водио низ борби против непријатеља у правцима Крагујевац, Јагодина и Краљево.

После непр. офанзиве на Кнић, извештени од Ратка Митровића из Чачка да се повуку у правцу Пожеге. На том путу упали у четничку заседу од 10—15 људи која их је разбила.

Дошли у додир са Златиборском четом на Јеловој гори, а у *Шљивовици* са Тамнавским батаљоном Чече Миндеровића (око 400 људи) који је био у добром стању и за повратак на терен одмах. Наредбу за долазак I. и II. златиборске протумачили и за себе.

У Радојњу дошло од Краг. одреда:

I. бат.: 1. чета — (било 70) остатак: 40
 2. чета — 47 (било 70) 10 остало уз
 пут
 Затеклих 11 30 дезертир.
 3. чета — 75. На путу се изгубила с
 Рајом према Пожези.

II. бат.: 3. чете — остале у борби код Љуљака с команд. гротф. Миленковићем и полкомом Јанићем.

III. бат.: 1. чета — 18. Овде са ком. батаљона,
 2. чета — заједно с остатком 1 ч. Са
 Рајом се изгубила на путу за Пожегу.

Обућа: 10 босих, 20 упола;

Одећа: слаба. Веш: слабо. Новац: 8.000 дин.
 За Рају мисле да је са остатком одреда скренуо ка Гучи.

Свега на лицу: 118 људи с пушкама и по 80 метака.

2 лака митраљеза са по 1000 метака.

3 п.митр. са по 7 рафала.

200 бомби.

Налазе се концентрисани у Рутошу са око 20 из пом. одр.
— остатак с Брком, парт. инструктором.

I. ШУМАДИЈСКИ: Присутни — командант одреда, ком. I и II бат. Дугалић и Томић, полком. I бат. Жакула са III бат. Од раније одвоје« од њих и нису се више налазили.
Око Рудника имали 120 љ., а е Жакулом II бат. 110 људи. — После пада Милановца, настало повлачење. Командант I. шумад. предлагао повратак на терен у Савинцу, а били су против тога: Јевтић, Јарац, Миладин Поставски, Вера Црвенчанин. — Оптужују Ракића за вишеструко паникерство.

На лицу: I бат. — 55 (од ца¹ 100—34 изб. из строја у Бел., остало после).
II бат. — 45 (од ца 250 после Јунковаца Св. 100 остало 75; доста жртава и дезертирања и после страдао у Милановцу код Дражиноваца).
2. чета на т.?
III бат. — је с Жакулом — о њему немају података.
Наоружање: 5 п.м. — 1 мт. — муниција добро. Пушч. муниција а 50 метака, 45 бомби.

Вељко Томић се чуди зашто смо се повукли с Рудника, после не више од 100 испуцаних метака. — Жали се на Јевтића и повлачење. *Обућа:* 35 босих, веш: слабо. Фин. 23.000 дин., 5700 лева, 1200 драхми, 200 лира. Здравствено стање лоше: ваши, кожне болести, општа изнуреност. Дисциплина итд. на целом путу лоша.

I. РАЧАНСКА ЧЕТА II. ШУМАДИЈСКОГ: Присутни командир и политком.
На лицу 60 људи са а 50 метака,
4 п.м. са одг. рафалима
25 бомби.
Финансијски: 45.000 дин. Смештени са I. шумадиским.
Морал доста слаб.

КОСМАЈСКИ ОДРЕД: Присутни зам. команданта, полком Бока, командири и полкоми чета. — Командант погинуо на путу.
На лицу: 120 људи у 3 чете (од 147) а 30 пушч. мет.
10 п.митр. а 5 окв. (100)
1 бацач мина са 4 гранате
1 тромблон,
40 — 50 бомби.

На терену Грачанског ереза остале 2 диверзионе групе. Директиву са Санцак добили из

Заглавка, куда су слали куротре неком „одг. човеку“ из штаба.

Вера Црв. тврдила: да је директива — Сан-цак.

Вера и Мирко — бивши у извиђању јавили да су наши у Радојњи.

7 дезертера у одреду — хтели и отишли кући.

Дисциплина марша, морал, чврстина, ком. кадра — слаби. Садашњи морал већ бољи.

Траже: обућу, одећу, муницију.

Питања Босанаца (њих је око 20 добрих бораца).

Појачање командног састава — опрема (обућа!).

Финансије: око 16.000 динара.

Смештени у првим кућама у *Вранешу*.

ПОСАВЦИ: II. БАТАЉОН (БЕОГРАДСКИ): командант, в.д. полкома и командни састав чета.

О путу: углавном исто.

На лицу: 142 а 35 метака, у 4 чете.

11 п.митр. — са а 200 метака

Бомби 50—70 (?)

Финансије: 3000 дин.

На путу: морал слаб, 11 дезертера.

Обућа, одећа, веш итд.

Болести кожне.

Вера: о деморализаторској улози две девојке.

Командир I. чете на Руднику: „кад дође ком. сектора, реците да се не можете тући“ — у обиласку.

Смештени у *Вранешу*.

I. ПОСАВСКИ БАТАЉОН: Присутни полком. Влада и ком. чета.

На лицу: 45 (+35 могућих овде) а 50 метака.

1 п.м. са 350 мет.

2 тромблona (40 тромбл. бомби),

30 бомби.

Ишли посебно од борбе у Радоњачи до Крцуна па с њим.

Обућа: 10 босих, остало слабо — потребна поправка.

Морал приличан.

Смештени у Чоловини (Радојња)

Финансије: 200—300 дин.

ПОМОРАВСКИ ОДРЕД: Присутан партистр. Брка и полком.

II ч.

(21) човек.

18 људи.

Припојени I. чети I, шумадиског

(Зборник док. НОР, Т1 К1, док. бр. 92.)

Космајски одред није учествовао у нападу на Сјеницу. У Вранешу код Радојње Космајци су остали три дана, док нису чланови Врховног штаба Александар Ранковић и

Иво Јлола Рибар саслушали пглаб одреда о разлозима повлачења за Санџак без наредбе Врховног штаба. После тога, извршена је попуна руководећег кадра и реорганизација одреда. За команданта је постављен Душан Угреновић, активни наредник бивше југословенске војске, кандидат КПЈ, а за заменика команданта Љубомир Ивковић Шуца; политички комесар је остао Ђорђе Јовановић Јарац а за заменика политичког комесара постављен је Ђорђе Гајић, металски радник из Београда. Одред је тада бројао 150 бораца. Око 50 бораца је током повлачења са Рудника изгинуло у борбама, рањено или се изгубило и дезертирало. Космајски одред који је реорганизован у Космајски батаљон имао је две чете. Командир Прве чете био је Блажа Николић, чиновник из Смедерева, члан КПЈ. У Другој чети командир је био Милан Лазаревић Мечка, земљорадник из Кнежевца код Београда, а политички комесар Смајо Буфтеговић, радник из Београда, члан КПЈ. По доласку у Санџак, одред је имао 12 пушкомитраљеза, око 5.000 метака и 50 бомби. Приликом реорганизације 20 бораца је издвојено за пратећи батаљон Врховног штаба, а 7 прекомандовано у друге јединице. Из Врањеша Космајци су пребачени на положаје око Нове Вароши. Око 20. децембра овај батаљон је чистио терен Малешева, где је имао неколико мањих сукоба са непријатељем. Одатле је пребачен према Сјеници, а затим по наређењу Врховног штаба учествује у борбама око манастира Бање код Прибојске Бање. Мање борбе са четницима вођене су у селима Бистрици, Челици и Рушату. Почетком јануара Космајци се пробијају према Штрпцу, где су 7. јануара водили борбу са јаким снагама Италијана.

Врховни штаб је у току припрема за формирање Прве пролетерске бригаде донео одлуку да Космајски батаљон уђе у њен састав а да се Београдски баталјон врати у Србију. Касније је ова одлука промењена. Осмог јануара 1942. године, по одлуци Врховног штаба, Космајски одред код Белих Брда прешао је Увац на повратку у Србију.